

Criminal proceedings have always been an effective means of protecting constitutional rights and freedoms. It is also a source of danger both for the individual and for society as a whole, when broken or not performed that proclaimed. Society known violations of rights and freedoms in the conduct of certain investigative (detective) action. Thus, there is an urgent need to study the procedural order of covert investigative (detective) actions in the home or other property, to determine their nature and the tasks they can solve.

It has been found that the individual right to inviolability of the home or other property, it can be concluded that the individual's right to inviolability of the home or other property in criminal proceedings should be regarded as an independent subjective right of an individual established and guaranteed by the Constitution of Ukraine and the criminal procedure law which protect his / her house and other possessions from unlawful intervention by the government agencies and officials who conduct criminal proceedings, guarantee the privacy in the home or other property, ensure compliance with the law during the investigation and other procedural actions in it, and the ability to redress the violation of rights of the individual in illicit restriction of inviolability of the home or other property.

Any restriction on the rights and freedoms of an individual and a citizen is to be based on law, must have a legitimate aim and be necessary for society. Any intervention must be selective and not general search. Regulations, even of the departmental level, and all the more not public or secret, neither can set any restrictions on rights and freedoms, nor regulate the procedure and grounds for their application, conditions, limits, deadlines, and other important features of limitations.

Key words: *unspoken investigation (investigative) actions publicly inaccessible places authorized by the operational units, housing and other possessions.*

УДК 343.132

**В.Г. Дрозд,
В.Ю. Дрозд**

ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

У статті наведено порядок обрання запобіжних заходів щодо окремої категорії осіб. Розглянуто проблемні аспекти застосування запобіжних заходів до: неповнолітніх, осіб, щодо яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, суддів та народних депутатів України. Проаналізовано чинне Кримінальне процесуальне законодавство України на предмет прогалин та колізій у застосуванні запобіжних заходів до такої категорії осіб.

Ключові слова: *запобіжні заходи, підстави застосування, неповнолітні, заходи медичного характеру, судді, народні депутати.*

Постановка проблеми. Правова реформа в Україні покликана забезпечити підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю і якісно підвищити рівень захисту конститу-

ційних прав громадян. З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України суттєво змінилася законодавча регламентація підстав, умов і порядку застосування запобіжних заходів. Так, Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) визначено особливі види запобіжних заходів та порядок їх застосування до певних категорій осіб. Серед останніх слід назвати: неповнолітніх, осіб, щодо яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, суддів, народних депутатів України тощо. Тому виникає необхідність наукового вивчення порядку застосування запобіжних заходів до певної особливої категорії осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні є праці вчених, що стосуються проблем застосування запобіжних заходів, зокрема слід назвати таких, як Ю. М. Грошевий, А. В. Захарко, В. Г. Крайнюк, В. О. Пелюшко, Д. П. Письменний, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, О. Г. Шило та інших. Однак такий науковий арсенал спрямований на вирішення загальноправових питань застосування запобіжних заходів, залишаються невирішеними питання вузької спрямованості – застосування таких заходів до певної категорії осіб.

Формування цілей. Метою статті є висвітлення порядку застосування запобіжних заходів до окремої категорії осіб, зокрема: неповнолітніх, осіб, щодо яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, суддів, народних депутатів України.

Виклад основного матеріалу. Необхідність особливого захисту дітей та застосування до них запобіжних заходів уперше проголошено в Женевській декларації прав дитини 1924 р., потім підтверджено в Загальній декларації прав дитини 1948 р., Декларації прав дитини 1959 р. та закріплено в Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права (ст. 10), Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (ст. 23, 24) [1, с. 4].

Слідчому, слідчому судді, суду необхідно зважати, що затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише в разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину за наявності визначених КПК мети та підстав для його застосування.

При розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу до неповнолітнього, крім запобіжних заходів, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників (ч. 1 ст. 493 КПК). Застосування таких процесуальних дій можливе за обов'язкового встановлення слідчим суддею, судом таких обставин у їх сукупності [2, с. 258]:

1) відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, а також відомості про їхні стосунки з неповнолітнім дають змогу впевнитися в тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім;

2) батьки, опікуни чи піклувальники, а також неповнолітній надади згоду на передання під нагляд;

3) батьки, опікуни або піклувальники надади письмове зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку.

До неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, крім запобіжних заходів, може застосовуватися передання їх під нагляд адміністрації цієї установи. Застосування таких процесуальних дій можливе за обов'язкового встановлення слідчим, слідчим суддею, судом таких обставин: 1) представник адміністрації дитячої установи, а також неповнолітній надади згоду на передання під нагляд; 2) представник адміністрації дитячої установи надав письмове зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку.

Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

Одним із запобіжних заходів, що може застосуватися до осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення в неповнолітньому віці, є застава. Підставою застосування такого запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України [2, с. 138]. Застава як запобіжний захід щодо неповнолітнього підозрюваного полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків за умови звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. Перевага запобіжного заходу у вигляді застави полягає в тому, що вона має не лише попереджувальний, а й виховний характер. Ефективність запобіжного заходу побудована на реалізації важливих психологічних властивостей людини; він також стимулює виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків. Однак уважаємо, що застосування застави до неповнолітнього є недоцільним, коли внесення коштів здійснюють близькі родичі або члени сім'ї. Адже інколи підозрюваного неповнолітнього ці обставини не зобов'язують виконувати покладені на нього обов'язки.

У ч. 4 ст. 499 КПК «Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру» також зазначено, що у випадку наявності достатніх підстав уважати, що особа, передбачена ст. 498 КПК (неповнолітній, який не досяг віку з якого настає кримінальна відповідальність), учинила суспільно небезпечне ді-

яння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена в приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотання прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. У цій же частині ст. 499 КПК також зазначено, що строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів. Питання скасування чи продовження строку тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку, передбаченому для скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою відповідно [2, с. 261–262].

Як справедливо зазначено у Висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України щодо проекту нового КПК «Зміст статті 498 проекту дозволяє дійти висновку, що заходи виховного характеру можуть бути застосовані до неповнолітніх віком від одинадцяти років незалежно від ступеня суспільної небезпеки вчиненого ними злочину. Це положення суперечить змісту частини першої ст. 105 КК України, відповідно до якої звільнення від кримінальної відповідальності з застосуванням примусових заходів виховного характеру допускається, якщо особа засуджується за вчинення одного зі злочинів невеликої або середньої тяжкості. Учинення двох чи більше злочинів, навіть якщо кожний з них є злочином невеликої тяжкості, виключає звільнення від покарання з даної підстави» [3, с. 43].

Зазначене коло питань не вичерпує всіх проблем, що існують при застосуванні до неповнолітніх запобіжних заходів, однак можемо підсумувати, що відповідні органи в разі їх обрання мають урахувати вікові та психологічні особливості (брак достатнього життєвого досвіду; емоційну збудливість; піддавання впливу навколишнього середовища, підбурюванням під час групового спілкування, особливо з боку дорослих; бажання утвердити повагу до себе в середовищі, у якому підліток перебуває, звільнитися від контролю й опіки тощо). У КПК України законодавець значно поліпшив становище неповнолітнього підозрюваного, проте, враховуючи всі особливості неповнолітніх, проблема застосування запобіжних заходів до цієї категорії залишається актуальною.

Найбільш законодавчо неврегульованим у сучасних умовах є застосування запобіжних заходів, передбачених ст. 508 КПК «Запобіжні заходи», які застосовуються до особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування [2, с. 264–265].

До особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, судом може бути застосовано такі запобіжні заходи:

1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом (такий нагляд не є примусовим заходом медичного характеру, а тому контроль за проведенням лікування здійснюють відповідні органи охорони здоров'я);

2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ч. 1 ст. 508 КПК). Такі види запобіжних заходів застосовуються в порядку, передбаченому главою 18 КПК, лише за наявності належним чином установленого факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби особи.

У названій статті зазначено, що вказані запобіжні заходи застосовуються судом, проте зі змісту статті незрозуміло, як бути слідчому (прокуророві) у процесі досудового розслідування, коли згідно з висновком психіатричної експертизи на цій стадії будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час учинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. Вочевидь, що рішення про застосування до такої особи передбачених ст. 508 запобіжних заходів, у тому числі й не пов'язаних з ізоляцією її від суспільства (передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом), має прийматися судом, але за клопотанням слідчого, яке має підтримати прокурор. Отже, зазначені проблеми стосуються у кримінальному процесі також слідчого й потребують відповідного вирішення.

Окрім цього, з положень Глави 39 КПК незрозуміло, який алгоритм процесуальних дій слідчого при розслідуванні кримінальних правопорушень цієї категорії й чи взагалі положення цієї глави розповсюджуються на стадію досудового розслідування, оскільки у ст. 508 КПК ідеться про застосування цих запобіжних заходів виключно судом. Особливо актуальні ці питання у випадках, коли момент установлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби настає в результаті проведеної судово-психіатричної експертизи на стадії досудового розслідування.

У зв'язку з актуальністю цих проблемних питань вважаємо за доцільне розглянути їх більш детально.

Відповідно до частини 2 ст. 508 КПК передбачені частиною першою цієї статті запобіжні заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби. Застосування передбачених запобіжних заходів має здійснюватися згідно

із загальними правилами, передбаченими КПК. Хоча при цьому у ст. 176 «Загальні положення про запобіжні заходи» Глави 18 КПК «Запобіжні заходи, затримання особи» перелік запобіжних заходів, які можуть застосовуватися під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, а під час судового провадження - судом за клопотанням прокурора, указані запобіжні заходи, передбачені ст. 508 КПК, узагалі відсутні.

У ст. 95 Кримінального кодексу України зазначено, що продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється за заявою представника психіатричного закладу. Аналогічний припис міститься також і в Наказі МОЗ України № 397 від 08.10.2001 року «Порядок застосування примусових заходів медичного характеру в психіатричних закладах до осіб, які хворі на психічні розлади й учинили суспільно небезпечні діяння» [4]. А саме продовження, зміна або припинення примусових заходів медичного характеру здійснюються судом за заявою представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра), який надає особі психіатричну допомогу.

Під час практичного застосування цих норм до сьогодні виникала проблема. Кримінальний процесуальний кодекс у цьому контексті оперував таким поняттям як «подання представника медичного закладу». Тобто мали місце неузгодженості між ст. 514 Кримінального процесуального кодексу та ст. 95 Кримінального кодексу в питаннях продовження, зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру.

Зазначимо, що на вказані проблемні питання вже звертали увагу народні депутати України, зокрема народний депутат Гелевея О.І. зареєстрував відповідний законопроект від 18.06.2014 № 4105а. Цим проектом Закону України від 18.06.2014 № 4105а «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо приведення у відповідність законодавства до норм Кримінального кодексу України стосовно продовження, зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру)» з метою приведення у відповідність законодавства до норм Кримінального кодексу України стосовно продовження, зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру, було запропоновано: у ч. 3 ст. 514 КПК слово «за поданням» у всіх відмінках замінити словом «за заявою» у відповідних відмінках; слово «до подання» у всіх відмінках замінити словом «до заяви» у відповідних відмінках. Указаний законопроект 4 березня 2015 року було прийнято як закон за №233-VIII.

З указаним законодавчим уточненням слід погодитися, оскільки ці зміни дозволяють гармонізувати положення КК і КПК України, які стосуються врегулювання одних і тих самих питань різними кодексами.

На превеликий жаль, ці «косметичні» законодавчі зміни не зняли всього комплексу проблемних питань, які виникли у практичній діяльності досудового розслідування та суду щодо застосування запобіжних заходів, передбачених ст. 508 КПК.

Практика застосування вимог ст. 508 КПК України продемонструвала наявність низки проблем під час реалізації цієї законодавчої новели, що в основному пов'язано з відсутністю нормативно-правового акта щодо порядку застосування запобіжних заходів у вигляді поміщення особи до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Окремі положення цих статей (ст.ст. 503–516) містять алогічні конструкції (наприклад, п. 2 ч. 1 ст. 513, у якому одним з питань, що з'ясовується під час постановлення ухвали про застосування примусового заходу медичного характеру є: чи вчинено це суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення особою?). Зі змісту цієї глави незрозумілим залишається порядок установлення факту перебування особи в стані осудності (неосудності) під час учинення злочину, на що справедливо звернуло увагу й Головне науково-експертне управління Верховної Ради України у Висновку з цього питання.

Глава 37 КПК визначає особливості кримінального провадження та обрання запобіжних заходів щодо окремої категорії осіб (ст. 482 КПК).

Слідчому, слідчому судді, суду слід урахувати визначені у ст. 482 КПК особливості порядку затримання або обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту стосовно судді, народного депутата України. Такі запобіжні заходи до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України.

Особливий порядок кримінального провадження передбачено стосовно таких осіб: 1) народного депутата України; 2) судді Конституційного Суду України, професійного судді, а також присяжного й народного засідателя на час здійснення ними правосуддя; 3) кандидата в Президенти України; 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 5) голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати; 6) депутата місцевої ради; 7) адвоката; 8) Генерального прокурора України, його заступника.

Слідчому, слідчому судді, суду слід мати на увазі, що в разі застосування запобіжного заходу до осіб цих категорій обов'язковим є інформування відповідних органів і службових осіб, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад державних та інших органів чи службових осіб.

На нашу думку, існування окремої глави щодо окремих осіб не враховує принципу ст. 24 Конституції України щодо рівності громадян перед законом і судом.

Висновки. Зі змісту статті вбачається, що на сьогодні досі існує проблема законодавчого врегулювання застосування запобіжних заходів до певної категорії осіб. На жаль, трирічна практика роботи за Кримінальним процесуальним кодексом України засвідчила необхідність унесення до нього низки змін та доповнень. Також доводиться спостерігати, що в КПК України не враховано критичні зауваження європейських експертів Ради Європи та Венеціанської комісії, недосконале викладення його ключових положень та деяка суперечливість запропонованих ним нововведень до українських реалій. Однак маємо надію, що поява наукових досліджень з конкретної проблематики (застосування запобіжних заходів) уможливить довести до міжнародного рівня та стандартів законодавство України.

Використані джерела:

1. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 9 (144). – С. 4–6.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 квіт. 2013 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛІВОДА А. В., 2013. – 328 с. – (Кодекси України).

3. Зауваження до Кримінального процесуального кодексу України : Висновки Головного науково-експертного управління Верховної Ради України. – Реєстрац. номер 9700 (друге читання) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Зауважень: w1.c1.rada.gov.ua.

4. Про затвердження нормативно-правових документів з окремих питань щодо застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади : Міністерство охорони здоров'я України : Наказ № 397 від 08.10.2001 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Наказу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0215-02>

Дрозд В.Г., Дрозд В.Ю. Порядок применения мер к отдельной категории лиц

В статье приведен порядок избрания мер пресечения в отношении отдельной категории лиц, а именно: несовершеннолетних, лиц, относительно которых предполагается применение принудительных мер медицинского характера, судей и народных депутатов Украины. Проанализировано действующее Уголовное процессуальное законодательство Украины на предмет пробелов и коллизий в применении мер пресечения к такой категории лиц.

Ключевые слова: *меры пресечения, основания применения, несовершеннолетние, меры медицинского характера, судьи, народные депутаты.*

Drozd V.G., Drozd V.Y. The procedure for application of measures to certain categories of persons

In the article, the order of election of measures of restraint in respect of individual categories of persons. The Considered problem aspects of application of measures of restraint to: minors, persons for which it is assumed the application of compulsory medical measures, judges and people's deputies of Ukraine.

It is established that for the first time the need for special protection of children and the application to them of measures was set out in the Geneva Declaration of the rights of the child, then confirmed in the General Declaration of the rights of the child, the Declaration on the rights of the child and reaffirmed in the International Covenant on economic, social and cultural rights, the International Covenant on civil and political rights.

Set out the procedure for application of measures of restraint to a minor who is suspected or accused of committing a grave or especially grave crimes. In particular, arrest and detention. In addition to security measures that can be used their transfer under supervision of parents, guardians or Trustees. Given the totality of circumstances subject to finding by the investigating judge, the court for the election of such measures. Set the nature, benefits and effectiveness of the juvenile suspect's bail.

Along with this, analyzes current Criminal procedural legislation of Ukraine on the subject of gaps and conflicts in the application of measures to this group of persons.

It is established that the law is not settled in modern conditions the use of preventive measures that apply to the person in respect of which it is assumed the application of compulsory medical measures or to decide on their application. The types of preventive measures to persons. The special procedure for criminal proceedings in respect of such persons: deputies, judges, jurors, people's assessors, candidates for President of Ukraine. It is established that in the CPC of Ukraine is not taken into account critical comments of the European experts of the Council of Europe and the Venice Commission, an imperfect presentation of its key provisions and certain inconsistency of proposed innovations to Ukrainian realities.

Key words: *preventive measures, reasons for use, juveniles, medical measures, judges.*

УДК 342.231.14:340.12

І.С. Загоруй

**ПОНЯТТЯ «ПРАВА ЛЮДИНИ» : ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ
ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ**

У статті проаналізовано різні підходи до розуміння поняття «права людини», висвітлено погляди на права людини, що обґрунтовуються у філософсько-правовій та в юридичній літературі, прослідковано антропологічне, класичне природно-правове та юридико-позитивістське обґрунтування прав людини; викладено авторське бачення генези цього поняття (феномена) у контексті руху реальних державно-владних і політико-юридичних явищ.

Ключові слова: *права людини, юридична природа прав людини, соціально-економічні права, покоління прав людини.*